

10 Aralık Dünya İnsan Hakları Günü... DÜNYANIN VE TÜRKİYE'NİN YAKICI GÜNDEMİ: İNSAN HAKLARI

Elk. Müh. N. Sedat Gülşen
İzmir İl İnsan Hakları Kurulu TMMOB Temsilcisi
sedat.gulsen@emo.org.tr

İkinci Dünya Savaşı'nın yıkıcı etkilerin ardından dünya gündemine giren temel insan haklarının korunmasına ilişkin en somut adım, Birleşmiş Milletler (BM) İnsan Hakları Komisyonu tarafından hazırlanan İnsan Hakları Bildirisi'nin 10 Aralık 1948'de tarihinde BM Genel Kurulu'nda kabul edilmesidir. Kararın ardından, 10 Aralık tarihi, bildirgenin önemine dikkat çekmek için Dünya İnsan Hakları Günü olarak anılmaktadır.

Yerel çatışmaların derinleştiği, iç savaşların ve başta Ortadoğu olmak üzere emperyalist devletlerin müdahil olduğu bölgesel savaşların yaşandığı, "üçüncü dünya savaşı" söylemlerinin yükseldiği, mülteci dramının hızla büyüdüğü günümüzde temel insan hakları en yakıcı gündem olarak yeniden dünya kamuoyunun gündeminde yer almaktadır. Yerkürede özellikle Afrika ve Asya başta olmak üzere onlarca ülkede hak ihlali yaşanmakta, insanların insanca yaşam hakları ellerinden alınmakta, sürülmekte, işkence ve baskılara, yaşam kayıplarına maruz bırakılmaktadır. Ne yazık ki, dünya gündeminden düştüğünü farz ettiğimiz "köleleştirme" gibi kimi temel sorunlar bile hemen yanı başımızdaki Irak ve Suriye'de ortaya çıkan IŞİD ile yeniden insan hakları mücadelesinin

parçası haline gelmiştir. İnsan hakları mücadelesi; iktidardakinin gücünü koruyabilme adına gerçekleştirdiği ihlallere karşı, bireyin yani insanın değerini ve onurunu korumak için gerekli azami koşulların sağlanmasını amaçlamaktadır. Yerkürede baskıcı yapılar var olduğu sürece insan haklarının korunması ve uygulanmasına ilişkin mücadelenin de süreceği açıktır. Bu anlamda İnsan Hakları Evrensel Beyannameyi aradan geçen yarım yüzyılı aşkın zamana rağmen, maalesef güncelliğini korumaktadır.

Her birinin ambleminde bir umudun, mücadelenin simge edildiği Uluslararası Af Örgütü, İnsan Hakları İzleme Örgütü gibi uluslararası kuruluşların yanı sıra ülkemizde de Türkiye İnsan Hakları Vakfı, İnsan Hakları Derneği, Mazlumder gibi yüzlerce sivil toplum örgütü çalışmalar yürütmektedir. Örgütler kendi anlayışlarını esas alarak ülkeleri ve dünyayı insan hakları ihlalleri açısından genel olarak yorumlamak ve her yıl yayınladıkları raporları kamuoyu ile paylaşmaktadır. İnsan hakları ihlallerinin raporlanmasındaki en büyük sorunun istatistiksel veri toplamak olduğu açıktır. Özellikle baskı rejiminin hâkim olduğu ülkelerde veri toplamak oldukça güçtür. Bu veriler daha çok gazeteciler, gönüllü çalışan kuruluşlar, baskı ve işkence

gören kişi ve guruplardan elde edilebilmektedir.

Gerek tarih boyunca süre gelen yönetme anlayışından gerekse ülkemizin içinde bulunduğu jeopolitik durumdan kaynaklı birçok olumsuzluk ülkemiz adına bu raporlara yansımaktadır. İşkence ve kötü muamele, ifade, örgütlenme ve toplanma özgürlüklerinin ihlali, yargı bağımsızlığı, mülteciler, kadın hakları ve kadına yönelik şiddet konuları ülkemiz açısından söz konusu raporlarda öne çıkan unsurlar olarak yer almaktadır. Ülkemizde insan haklarının siyasi bir mesele olduğu, siyasi düşünce ve görüşlerine göre hakların da farklı olacağı vurgusu bilinçli olarak yerleştirilmeye çalışıldığı gözlenmektedir. İnsanları ırklarına göre Türk, Kürt, Ermeni, dinlerine göre Müslüman, Hristiyan, Yahudi ya da mezheplerine göre Sünni, Alevi veya kadın-erkek olarak cinsiyetlerine göre ayırım gözetmek olağanlaştırılmak istenmektedir. Anayasadan başlayarak hukuk sistemimizde her türlü ayrımcılık ve hak ihlali engellenmeye çalışılsa bile ne yazık ki uygulamada raporlara geçen çok fazla örnek bulunmaktadır.

Giderek otoriterleşen iktidar döneminde ülkemiz "işkence" gibi unutulmaya yüz tutan kimi uygulamalarla yeniden dünya gündeminde yer almaya başlamıştır. İfade ve basın

özgürlüğüne ilişkin ihlaller, gazetecilerin cezaevine gönderilmesi, onlarca basın ve yayın kuruluşunun tek bir Kanun Hükmünde Kararnameyle (KHK) kapatılması boyutuna kadar ulaşmıştır. Benzer şekilde örgütlenme özgürlüğüne yönelik yasal kısıtlar bir yana, KHK'larla aralarından çocuk ve insan haklarının çalışmaları yapan derneklerin de olduğu yüzlerce, dernek ve vakıf bir gecede kapatılarak, mühürlenmiştir. Benzer şekilde terör örgütleriyle bağlantılı olabileceğine iddialarıyla, binlerce kişinin çalışma özgürlüğü elinden alınmıştır. OHAL uygulamaları ve KHK'larla yürütülen bu süreçte, darbe girişimiyle uzaktan yakından ilişkilendirilemeyecek, demokrat kimlikleriyle tanınan binlerce kişi görevden uzaklaştırılmış, adli soruşturmaya tabi tutulmuştur. Muhalif tüm kesimlere yönelik olarak sürdürülen bu insan hakları ihlalleri konusunda şüphesiz en can yakıcı olanı, işkence ve adil yargılanma hakkının kullanılmasına dönük iddialardır.

"Uluslararası Sözleşmeler Askıda"

İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün (Human Rights Watch-HRW) OHAL ilan edilmesinin ardından Ekim 2016'da hazırladığı "Açık Çek: İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün Türkiye'de Darbe Girişimi Sonrası İşkenceye Karşı Koruma Tedbirlerinin Askıya Alınması" başlıklı raporu, Türkiye'nin insan hakları konusunda hızlı bir şekilde irtifa kaybettiğini ortaya koyuyor. OHAL kapsamında yayımlanan bir KHK ile Türkiye'de, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) sağladığı korumaların, hangileri olduğunu belirtmeden, askıya aldıklarını ilan edildiğine dikkat çekilen raporda, şöyle denildi:

"Ardından, Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin (UMSHS), aralarında gözaltındakilere insani muamele ve etkili bir hukuki yola başvurma hakkıyla ilgili maddelerin de ol-

duğu 13 maddesini askıya aldıklarını açıkladılar."

40'tan fazla avukat, insan hakları aktivisti, gözaltından serbest bırakılmış kişi, sağlık personeli ve adli tıp uzmanıyla yapılan görüşmelere dayanarak hazırlanan bu rapor, OHAL kapsamında polis gözaltı koşullarını ve tutuklu haklarını nasıl etkilediğini inceliyor. Raporda ayrıca birden çok tutukluyu kapsayan işkence dahil 13 ihlal vakası detaylarına yer veriliyor.

"İşkence Savaş Koşullarında Bile Yasak"

Uluslararası hukukun işkenceyi mutlak surette yasakladığını ve bu yasağın savaş veya ulusal acil durum hallerinde de askıya alınamayacağına vurgu yapılan raporda, "Ancak buna rağmen, olağanüstü hal altında çıkartılan KHK'lar gözaltındakileri kötü muamele ve işkenceye karşı koruyacak önemli tedbirleri ortadan kaldırıyor" denildi. Yargı denetimi olmadan emniyette gözaltı süresinin 30 güne çıkartıldığının hatırlatıldığı raporda, "KHK'lar, gözaltındaki kişileri kötü muameleyle karşı daha korumasız bıraktı. Avukatlar ve gözaltından çıkmış bir kişi bazı vakalarda polisin bu uzatılmış süreyi gözaltındakileri tehdit etmek için özellikle kullandığını söyledi" ifadelerine yer verildi. Gözaltındakilerin aileleriyle avukatlarıyla görüşmesine izin verilmediğinin vurgulandığı raporda, şöyle denildi:

"KHK'lar ayrıca şüphelilerin avukatlarıyla gizli görüşme yapma haklarını da kısıtlıyor. İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün görüştüğü avukatlar, müvekkilleriyle yaptıkları görüşmelerde genellikle polis memurlarının da odada olduğunu ve hatta bazen görüşmeleri kaydettiklerini veya alınan notlara baktıklarını söylediler. İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün belgelediği bazı vakalarda, kolluk görevlileri ve diğer görevlilerin bu hakları, kanun

hükmünde kararnamelelerin izin verdiği geniş hareket alanını da aşacak düzeyde ihlal ettiği görülüyor.

İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün yaptığı araştırma, polis tarafından yakalanan veya gözaltında tutulanların sağlık muayenesinin de güvenilirliği de, söz konusu muayenelerin gözaltı yerlerinde veya polis memurlarının önünde yapılmasını talep eden polislerin tutumu ve yetkililerin baskısı yüzünden zayıfladığını ortaya koyuyor. Ek olarak yetkililer, soruşturmanın gizliliği bahanesiyle, yakalama veya gözaltı sırasında kötü muamele yapıldığı iddialarını doğrulayabilecek olan doktor raporlarını şüphelinin veya avukatının görmesine de ısrarla izin vermiyorlar."

Gözaltında kötü muamelelerin darbe girişimi ile ilişkilendirilen zanlılarla sınırlı kalmadığına yer verilen raporda, "İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün belgelediği kötü muamele vakaları arasında rahatsız edici pozisyonlarda tutmak ve uykusuz bırakmaktan ağır dayak, cinsel taciz ve tecavüz tehdidi-ne varan farklı yöntemler yer alıyor" denildi.

KHK'larla İşkence Tespiti Zorlaştırıldı

KHK hükümlerinin kötü muamele ve işkence iddialarını belgelemeyi zorlaştırdığına dikkat çeken raporda, şöyle denildi:

"Örneğin, şüphelilerin gözaltı sırasında ve sonrasında sağlık muayenesi raporlarının şüphelilerin ve avukatların görmesine izin verilmemesinin herhangi bir haklı gerekçesi olmasa da, kötü muamele iddialarını desteklemeyi zorlaştırdığı kesin. Bir başka engel de mevcut hapisane izleme kurullarını lağveden 1 Eylül tarihli KHK. Her ne kadar söz konusu izleme kurulları etkin bir denetim mekanizması değilse de, Eylül ayında, tüm kapatılma yerlerini denetleme yetkisi olan bir başka ulusal önleyici

mekanizmanın faal olmadığı bir durumda bu kurulları dağıtarak hükümet, gözaltı yerlerinin denetlenmesini önlemeye çalıştığı yolunda bir şüpheyi açıyor."

"Bu Hükümler İşkenceyi Korur"

Hükümetin işkenceye sıfır tolerans söylemine rağmen, iddiaların araştırılmadığının belirtildiği raporda, "Ne var ki, yetkili makamlar son işkence iddialarına gereğince yanıt vermek yerine bu iddiaları dile getirenleri taraflı ve darbe yanlısı olmakla veya Gülen Hareketi'nin propagandasını yapmakla suçladılar" ifadelerine yer verildi. İşkence ve kötü muamele ile suçlanan kamu görevlilerine koruma zırhı sağlandığının iddia edildiği raporda, şöyle denildi:

"Hükümetin işkence ve kötü muamelelerin önlenmesi taahhüdünün sorgulanmasına yol açan başka tedbirler de aldığı görülüyor. Örneğin, KHK'larda yer alan bir hüküm, hükümet yetkililerinin KHK'lar kapsamında gerçekleştirdikleri görevleri sebebiyle hiçbir şekilde sorumlu tutulmayacaklarını belirtiyor ki bu tedbirin işkence ve kötü muameleyi kolaylaştırmaktan başka bir anlamı olamaz."

Kötü muameleye olanak sağlayan KHK hükümlerini iptal etmemesinin istenildiği raporda, gözaltına alınan herkesin yeterli ve bağımsız sağlık muayenesinden geçmesini sağlamalı ve tüm işkence iddialarını taraf-sız bir biçimde soruşturması istendi. KHK'ların iptal edilmesi istenilen raporda, işkence veya kötü muamele iddialarıyla soruşturma yürütülen kamu görevlilerinin de soruşturma sonuna kadar aktif görevden alması istendi.

İzleme Örgütü'nden BM'ye Çağrı

Raporda ayrıca hükümete, BM İşkenceye Karşı Özel Raportörü, baro temsilcileri, avukatlar ve sağlık personeli dahil, bağımsız gözlemcilerin tüm gözaltı merkezlerinde inceleme

yapmasına izin verilmesin istendiği raporda, BM'ye ise şöyle çağrıda bulunuldu:

"Ekim ayı için planlanan ziyareti Türkiye hükümetince ertelenen İşkence Özel Raportörü, ilk fırsatta 2016 yılı sona ermeden Türkiye'ye kapsamlı bir ziyaret gerçekleştirmek için bu ülkeyi zorlamalı ve tüm gözaltı merkezlerine tam erişim için ısrarcı olmalıdır. Ülkeyi sırasıyla Kasım 2016 ve Ocak 2017'de ziyaret etmeyi planlayan düşünce ve ifade özgürlüğü ile barışçıl toplanma özgürlüğüne dair özel raportörler, ziyaretlerini tamamlamaz ilk sonuçları yayınlamalıdır. Hakim ve savcılarının bağımsızlığına ilişkin Özel Raportör ile Keyfi Gözaltılara dair Çalışma Grubu dahil olmak üzere diğer BM mekanizmaları da acilen ülkeyi ziyaret için talepte bulunmalıdır. BM İnsan Hakları Yüksek Komiseri bir BM gözlemci ekibiyle birlikte acilen Türkiye'yi ziyaret etme konusunu değerlendirmeli ve tüm gözaltı yerlerine erişim talep etmelidir."

BM Gecikmeli Devrede

İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün çağrısının ardında Ekim 2016'da gerçekleşmesi beklenen ancak Hükümetin izin vermemesi dolayısıyla gerçekleşmeyen BM İşkence Özel Raportörü ziyareti, 27 Kasım-2 Aralık 2016 tarihleri arasında gerçekleştirildi. BM İşkence Raportörü Nils Melzer, iddiaları araştırmak üzere Ankara, Diyarbakır, Şanlıurfa ve İstanbul'da incelemelerde bulunarak, Dışişleri, Adalet ve İçişleri Bakanlığı, Anayasa Mahkemesi, Yargıtay ve Ankara ve Diyarbakır Başsavcılıkları, Adli Tıp Kurumu yetkililerinin yanısıra; hak savunucuları, avukatlar, doktorlar, bağımsız örgütler, diplomatlar ve bizzat tutuklu ya da gözaltında tutulan kişilerle görüştü. Melzer, bir adli tıp uzmanıyla birlikte Sincan, Diyarbakır ve İstanbul'da bazı cezaevleri ve polis

nezarethanelerini ziyaret etti, kadın, erkek ve çocuk yaşta tutuklu ve zanlılarla görüşmeler gerçekleştirdi.

Çalışmalarının tamamlayan Melzer, Türkiye'den ayrılmadan önce 2 Aralık 2016 tarihinde bir basın toplantısı düzenleyerek, ön raporunu kamuoyuyla paylaştı. BM İşkence Raportörü Nils Melzer, Türkiye'deki incelemeleri sonrası ön raporunu yayımladı. Nils Melzer, 15 Temmuz'daki darbe girişimini izleyen gün ve haftalarda Türkiye'de yaygın işkence ve kötü muamele olduğu izlenimini aldıklarını vurguladı. BM İşkence Raportörü, işkence ve kötü muamelelerin çeşitli kaygılarla resmen bildirilmemesini "önemli bir sorun" olarak tespit etti. Türkiye hükümetinden, "sıfır tolerans" politikasını hayata geçirmesini ve tüm şikayetleri titizlikle soruşturmasını istedi. Melzer bu doğrultuda hükümeti "özellikle her düzeydeki devlet görevlilerine, kendilerinden, bütün işkence ve kötü muamele iddialarını bildirmeleri, soruşturmaları ve sorumluları adalet önüne çıkarmalarının beklendiğini net bir şekilde anlatmaya" çağırırdı.

Uygulama Yasalara Uyumsuz

BM raportörüne göre, Türkiye'de işkence ve kötü muameleyi önlemeye yetecek kurumsal ve yasal çerçeve mevcut. Türkiye'de görüştüğü bütün yetkililerin işkence konusunda "sıfır tolerans" politikasını savunduğunu söyleyen Melzer, "Hiçbir yetkili işkence ve kötü muamele konusunda ki mutlak uluslararası yasağa karşı çıkmadı ve buna istisnalar olabileceğini ima etmedi" diyor. Ancak Melzer, "Görüşmelerimde yasal ve kurumsal çerçeve ile uygulama arasında ciddi farklılıklar yaşandığına dair çok sayıda iddia da dile getirildi" diyor.

Melzer'e bazı yeni yasa ve karar-namelerin işkence ve kötü muameleye müsait ortamlar yaratığına dikkat çekerek, "Bunlar arasında 30 gün yar-

gı önüne çıkarılmadan gözaltı, 5 gün avukatla görüşme yasağı, 'terör zanlılarının' avukatlarıyla görüşmelerinin dinlenmesi ve Güneydoğu'da 'terörle mücadele operasyonlarına' katılan güvenlik güçlerine cezai soruşturma muafiyeti getirilmesi var" diye konuştu.

İhlallerin, özellikle gözaltına alınma sırasında ve gözaltında gerçekleştiğini kaydeden Melzer, kendisiyle birlikte incelemede bulunan adli tıp uzmanının görüşülen kişileri muayene ettiğini ve bazılarında anlatılan işkence olaylarıyla tutarlı fiziki izlerin tespit edildiğini de kaydetti. Raportörün en önemli tespitlerinden biri bu dönemde işkence ve kötü muameleye maruz kaldıklarını söyleyenlerin çoğunun "kendilerine ya da ailelerine zarar verebileceği korkusuyla ve savcılar ve yargının bağımsızlığına duyulan güvensizlik nedeniyle şikayette bulunmadıkları" yönünde. Bu yüzden muhtemelen resmi başvuruların sayısının, gerçek şikayetlerin çok çok altında olduğuna dikkat çekiyor. "Çok sayıda

işkence ve kötü muamele tanıklığı aldıkları" vurgulayan Melzer, işkencenin itiraf ya da pişmanlığa zorlamak için yaptığı iddiasının çokça dile getirildiğini ayrıca birçok kişinin başkalarından işkence altında alınmış ifadelerle gözaltına alınıp, tutuklandıklarını anlattığını belirtti.

Bir kısım tutuklunun bilhassa nakil ve görüş günlerinde çıplak arama, taciz, aşağılayıcı muamele gördüklerini anlattığını kaydeden Melzer, cezaevlerinin kapasitesinin çok üstünde tutuklu ve hükümlü olduğunu belirtti. Polis nezarethanelerinde ise OHAL kararname kapsamında insanların 30 gün tutulabildiğini hatırlanan Melzer, "Bu yerler insanların 48 saatten uzun tutulabilmesine uygun değil" diyerek mahremiyet, temiz hava ve güneş yokluğu, kalabalık, sürekli parlak ışık, kalabalıktan kaynaklanan sorunları dile getirdi.

Uluslararası ve yerel insan hakları örgütlerinin Türkiye'ye yönelik çalışmaları sürdürülmektedir. Önümüzdeki

aylarda raporlara daha fazla hak ihlalinin yansıtılacağına dair endişelerimizi artmaktadır. Demokratik ülkelerde hak ihlalleri, ancak istisnai uygulamalar sonucu ortaya çıkmaktadır. Başta kamu görevlileri olmak üzere sorumluların ağır cezalara çarptırılmasıyla azaltılmaya çalışılmaktadır. Ülkemizde artan hak ihlallerin sorumluları da demokrasimizin gelişimine paralel olarak mutlaka önümüzdeki dönemlerde yargı önüne çıkarılacaktır. Zaman aşımına tabi olmayan işkence gibi insanlığa karşı işlenen suçların zanlılarının da adil yargılama hakkını kullanacağı bir gelecek için mücadelemizi sürdüreceğiz.

Kaynakça

-İnsan Hakları İzleme Örgütü "Açık Çek: Türkiye'de Darbe Girişimi Sonrası İşkenceye Karşı Koruma Tedbirlerinin Askıya Alınması" Raporu (https://www.hrw.org/sites/default/files/report_pdf/turkey1016turkish_web_0.pdf)

-<http://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-38188498>

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nden...

Madde 1: Bütün insanlar hür, haysiyet ve haklar bakımından eşit doğarlar. Akıl ve vicdana sahiptirler ve birbirlerine karşı kardeşlik zihniyeti ile hareket etmelidirler.

.....

Madde 12: Hiç kimse özel hayatı, ailesi, meskeni veya yazışması hususlarında keyfi karışmalara, şeref ve şöhretine karşı tecavüzlere maruz bırakılamaz. Herkesin bu karışma ve tecavüzlere karşı kanun ile korunmaya hakkı vardır.

Madde 14: Herkes zulüm karşısında başka memleketlerden mülteci olarak kabulü talep etmek ve memleketler tarafından mülteci muamelesi görmek hakkını haizdir. Bu hak, gerçekten adi bir cürüme veya Birleşmiş Milletler prensip ve amaçlarına aykırı faaliyetlere müstenit kovuşturmalar halinde ileri sürülemez.

....

Madde 18: Her şahsın, fikir, vicdan ve din hürriyetine hakkı vardır; bu hak, din veya kanaat değiştirmek hürriyeti, dinini veya kanaatini tek başına veya topluca, açık olarak veya özel surette, öğretim, tatbikat, ibadet ve ayinlerle izhar etmek hürriyetini içerir.

.....

Madde 20: Her şahıs saldırsız toplanma ve dernek kurma ve derneğe katılma serbestisine maliktir. Hiç kimse bir derneğe mensup olmaya zorlanamaz.

.....

Madde 29: Her şahsın, şahsiyetinin serbest ve tam gelişmesi ancak bir topluluk içinde mümkündür ve şahsın bu topluluğa karşı görevleri vardır. Herkes, haklarının ve hürriyetlerinin kullanılmasında, sadece, başkalarının haklarının ve hürriyetlerinin gereğince tanınması ve bunlara saygı gösterilmesi amacıyla ve ancak demokratik bir cemiyette ahlâkın, kamu düzeninin ve genel refahın haklı icaplarını yerine getirmek maksadıyla kanunla belirlenmiş sınırlamalara tabi tutulabilir. Bu hak ve hürriyetler hiçbir vechile Birleşmiş Milletlerin amaç ve prensiplerine aykırı olarak kullanılamaz.

Madde 30: İşbu Beyannamenin hiçbir hükmü, herhangi bir devlete, zümreye ya da ferde, bu Beyannamede ilan olunan hak ve hürriyetleri yoketmeye yönelik bir faaliyete girişme ya da eylemde bulunma hakkını verir şekilde yorumlanamaz.